

FIRMA ADWOKACKA

KRAMER, ŁAPIŃSKI, OKSENTOWICZ, WINARSKI, WYSZYŃSKI

ADWOKAT BARTOSZ PARFIENIUK

15 – 095 Białystok, ul. M.C. Skłodowskiej 3 lok. 43
tel. + 48 608 321 348 parfieniuk@gmail.com

Białystok, dnia 7 marca 2013 r.

OPINIA PRAWNA¹

w przedmiocie zgodności z prawem zakazu uboju rytualnego w kontekście zasady wolności sumienia i religii

Podstawa prawna

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku (Dz. U. z 1997 roku, nr 78, poz. 483) [dalej: Konstytucja];
- Ustawa z dnia 21 kwietnia 1936 roku o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1936r., nr 30, poz. 240 z późn. zm.) [dalej: ustawa MZR];
- Statut Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej uchwalony dnia 28 lutego 2009 roku w Białymstoku (w 3 dniu miesiąca Rabbi Al Ałal roku 1430 wg. kalendarza muzułmańskiego) przez XVII Nadzwyczajny Wszechpolski Kongres Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej [dalej: Statut];
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 26 sierpnia 1936 roku o uznaniu Statutu Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 26 sierpnia 1936 roku (Dz. U. z 1936 roku, nr 72, poz. 517);
- Ustawa z dnia 17 maja 1989 roku o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (tekst jednolity: Dz. U. z 2005r., nr 231, poz. 1965 z późn. zm.) [dalej: ustawa o gwarancjach];
- Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej (Dz. U. UE. 2010/C 83/02);
- Rozporządzenie Rady (WE) nr 1099/2009 z dnia 24 września 2009 r. w sprawie ochrony zwierząt podczas ich uśmiercania;

¹ opracowana na zlecenie Muftiego Tomasza Miśkiewicza.

- Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 9 września 2004 r. w sprawie kwalifikacji osób uprawnionych do zawodowego uboju oraz warunków i metod uboju i uśmiercania zwierząt (Dz. U. nr 205, poz. 2105, z późn. zm.);
- Europejska Konwencja o ochronie praw zwierząt przeznaczonych do uboju z dnia 10 maja 1979 r. (Dz. U. 2008 nr 126, poz. 810);
- Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt (Dz. U. z 2003 r. nr 106, poz. 1002 z późn. zm.);
- Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z dnia 4 listopada 1950 r. [dalej: Europejska Konwencja Praw Człowieka, EKPCz] (Dz. U. 1993, nr 66 poz. 284 z późn. zm.);
- Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (Dz. U. UE. 2010/C 83/01).

1. Cel opinii

Celem niniejszej opinii jest ustalenie wpływu zakazu uboju zwierząt bez ogłuszania, obowiązującego od 1 stycznia 2013 r. na mocy przepisów ustawy o ochronie praw zwierząt, na wolność sumienia i religii osób wyznania muzułmańskiego, ze szczególnym uwzględnieniem ograniczenia praktyk i swobód religijnych.

2. Stan faktyczny

Religia Islamu opiera się na przepisach Koranu, który jest źródłem jej wszystkich najważniejszych zasad doktrynalnych. Ich rozwinięciem oraz uzupełnieniem jest Sunna (tradycja), składająca się z hadisów, czyli opowieści o czynach gestach i słowach Proroka. Koran zakazuje między innymi spożywania krwi, mięsa wieprzowego, padliny oraz wymaga, aby zwierzęta ubijano w sposób rytualny. Mięso dozwolone, nadające się do spożycia dla osób wyznania muzułmańskiego, musi być zgodne z regułami „*halal*”, tj. spełniać następujące warunki:

- w trakcie uboju zwierzę musi być zwrócone w kierunku modlitwy muzułmańskiej, czyli miasta Mekka,
- uboju musi dokonywać posiadający licencję muzułmanin, wypowiadający formułę „*bismillah*” oraz „*Allah akbar*”,
- zwierzę nie może być ogłuszone ani w inny sposób pozbawione przytomności,
- w czasie uboju należy zadać cios w tętnicę szyjną zwierzęcia aby jak najszybciej doprowadzić do wykrwawienia się zwierzęcia.

Potwierdzeniem uboju w systemie „*halal*” jest ważny certyfikat, wydany przez Muzułmańskie Związki Wyznaniowe, działające na terenie Polski. Wyznawcy Islamu mogą spożywać jedynie mięso pochodzące z uboju rytualnego. Nakaz ten wywodzi się bezpośrednio z Koranu, który stanowi:

„zakazane wam jest: padlina, krew i mięso świni; to co zostało poświęcone na ofiarę w imię czegoś innego niż Boga; zwierzę zaduszone, zabite od uderzenia, zabite na skutek upadku, zabite na skutek pobodzenia i to, które pożarł dziki zwierz – chyba że zdołaliście je zabić według rytuału – i to, co zostało ofiarowane na kamieniach²”.

Zasady uboju religijnego (rytualnego) precyzuje Sunna, która jako zbiór opowieści o czynach i wypowiedziach proroka Mahometa stanowi muzułmańską tradycję religijną, jest źródłem wiary i jedną z podstaw prawa muzułmańskiego³. Zgodnie z jej zasadami ubijane nie mogą być zwierzęta, których konsumpcja jest zabroniona w religii muzułmańskiej. Zwierzęta przeznaczone do uboju w systemie „*halal*” winne być czyste, zdrowe i bez wad na ciele. Istotą uboju religijnego jest „zarżnięcie” zwierzęcia jednym szybkim cięciem oraz pozostawienie go do całkowitego wykrwawienia. Nie jest dopuszczalne wykonywanie innych czynności, aż do momentu stwierdzenia ustania wszystkich funkcji życiowych zwierzęcia.

Ubój rytualny dla wyznawców islamu stanowi nie tylko jedyną drogę do pozyskania mięsa, które może zostać przez jego wyznawców spożyte, ale również jest filarem najważniejszego święta muzułmańskiego, określanego mianem „*Kurban Bajram*” (tłum. Święto Ofiarowania). Jego oficjalne obchody polegają na złożeniu w ofierze owcy, barana, wielbłąda lub krowy przez każdego ojca rodziny lub wynajętego rzeźnika. Zwierzę musi być zabite rytualnie, a jego mięso następnie dzieli się na trzy równe części. Jedną z nich oddaje się potrzebującym, drugą krewnym, a pozostałą część spożywa się na wspólnej uczcie.

Do 1 stycznia 2013 r. ubój rytualny wykonywany był na podstawie przepisów rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 9 września 2004 r. w sprawie kwalifikacji osób uprawnionych do zawodowego uboju oraz warunków i metod uboju i uśmiercania zwierząt (Dz. U. z 2003 r., nr 106, poz. 1002 z późn. zm.), stanowiącego akt wykonawczy do ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt. Paragraf 8 ust. 2 rozporządzenia wprowadzał odstępstwo od zasady ogłuszania zwierząt przed ubojem, polegające na nie ogłuszaniu zwierząt poddawanych ubojowi rytualnemu. Przepis ten został uznany za niekonstytucyjny orzeczeniem Trybunału Konstytucyjnego z dnia 27 listopada 2012 r. wydanym w sprawie oznaczonej sygnaturą akt U 4/12. Na podstawie orzeczenia Trybunału utracił on moc obowiązującą z dniem 31 grudnia 2012 r.

W związku z powyższym od 1 stycznia 2013 r. ubój zwierząt bez ogłuszania w Polsce jest prawnie niedozwolony i nie może być praktykowany przez społeczność muzułmańską.

Problem, który był przedmiotem analizy Trybunału Konstytucyjnego w w/w sprawie dotyczył wyłącznie wymaganej przez normy konstytucyjne zgodności regulacji zawartych w rozporządzeniu z aktami wyższego rzędu, tj. z ustawą o ochronie zwierząt oraz z Konstytucją. Poza zakresem rozpatrywanej sprawy znajdowało się rozstrzygnięcie o dopuszczalności przez Konstytucję uboju zgodnie z obyczajami religijnymi zarejestrowanych związków wyznaniowych⁴.

² Koran, Rozdział 5:3, „*Stół zastawiony*”.

³ K. Kościelniak, Sunna, hadisy i tradycjoniści. Wstęp do tradycji muzułmańskiej, 2006.

⁴ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 27.11.2012 r., sygn. akt U 4/12.

3. Analiza prawna

3.1. Uwarunkowania prawne funkcjonowania MZR

Muzułmański Związek Religijny w RP działa na podstawie ustawy z dnia 21 kwietnia 1936r. roku o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej. Ustawa obowiązuje w praktycznie niezmienionym kształcie (uchylono jedynie art. 16 ustawy) do dnia dzisiejszego. W oparciu o art. 2 ustawy Rada Ministrów w dniu 26 sierpnia 1936 roku wydała Rozporządzenie o uznaniu Statutu Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej. Statut stanowił załącznik do ww. rozporządzenia. Rozporządzenie w niezmienionym kształcie obowiązuje do chwili obecnej. Nie wydano żadnego aktu prawnego, na mocy którego uchylono by obowiązywanie ww. ustawy i rozporządzenia.

W dniu 27 października 1932 roku, korzystając z uprawnienia wydawania rozporządzeń z mocą ustawy Prezydent Rzeczypospolitej uchwalił Prawo o stowarzyszeniach, które zostało zmienione dekretem z dnia 5 sierpnia 1949 roku o zmianie niektórych przepisów prawa o stowarzyszeniach (Dz. U. z 1949 roku, nr 45, poz. 335). Na mocy art. 1 pkt 3 dekretu wprowadzono zmianę w Prawie o stowarzyszeniach wyłączając zastosowanie tej ustawy wobec związków wyznaniowych prawnie uznanych przez Państwo. Jednocześnie na mocy ww. dekretu z dnia 5 sierpnia 1949 roku wydano delegację Ministrowi Administracji Publicznej określenia w drodze rozporządzenia odrębnego (niż w Prawie o stowarzyszeniach – przyp. aut.) trybu postępowania w sprawie rejestracji i zgłoszeń dla (b) innych zrzeszeń, mających na celu wykonywanie kultu religijnego prawnie uznanych kościołów i związków religijnych. Rozporządzenie takie wydano w dniu 6 sierpnia 1949 roku (Dz. U. z 1949 roku, nr 47, poz. 357). Na mocy art. 56 ustawy z dnia 7 kwietnia 1989 roku (Dz. U. z 2001r., nr 79, poz. 855 z późn. zm.) utraciły moc Prawo o stowarzyszeniach z 1932 roku oraz dekret z dnia 5 sierpnia 1949 (a tym samym i rozporządzenie wydane na podstawie dekretu z dnia 6 sierpnia 1949r.).

Stosunek Państwa Polskiego do kościołów i związków wyznaniowych reguluje ustawa z dnia 17 maja 1989 roku o gwarancjach wolności sumienia i wyznania. Postanowienia powyższej ustawy mają zastosowanie do Muzułmańskiego Związku Religijnego w ograniczonym zakresie. Zgodnie z dyspozycją art. 18 ust. 1 i 2 ustawy przepisy rozdziału 2 (działalność kościołów i innych związków wyznaniowych) i działu III (rejestrowanie kościołów i innych związków wyznaniowych) regulują stosunek państwa tylko do tych kościołów i innych związków wyznaniowych, których sytuacja prawna i majątkowa nie jest uregulowana odrębnymi ustawami. Tym samym w zakresie określenia uprawnień ustawa o gwarancjach wolności sumienia i wyznania ma zastosowanie również do związków wyznaniowych o ustawowo uregulowanej sytuacji prawnej (a takim jest MZR), gdy właściwa ustawa nie przewiduje takich uprawnień.

Muzułmański Związek Religijny jest związkiem wyznaniowym o uregulowanej sytuacji prawnej w Polsce. Podstawowym kryterium wyodrębniającym kościoły i związki wyznaniowe od innych organizacji społecznych jest cel, który polega na zapewnieniu wyznawcom możliwości zaspokajania ich potrzeb religijnych.

3.2. Uwarunkowania prawne wolności religijnej w Polsce.

Wolność sumienia i religii w Rzeczypospolitej Polskiej zagwarantowana jest przez przepis art. 53 Konstytucji. Zgodnie z jego ustępem 2 wolność religii obejmuje wolność wyznawania lub przyjmowania religii

według własnego wyboru oraz uzewnętrzniania indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie. Wolność religii obejmuje także posiadanie świątyń i innych miejsc kultu w zależności od potrzeb ludzi wierzących oraz prawo osób do korzystania z pomocy religijnej tam gdzie się znajdują. Wolność uzewnętrzniania religii może być ograniczona jedynie w drodze ustawy i tylko wtedy, gdy jest to konieczne do ochrony bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, zdrowia, moralności lub wolności i praw innych osób.

Gwarancje dla wolności myśli, sumienia i wyznania zawiera również art. 9 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, zgodnie z którym prawo to obejmuje wolność zmiany wyznania lub przekonań oraz wolność uzewnętrzniania indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie, swego wyznania lub przekonań przez uprawianie kultu, nauczanie, praktykowanie i czynności rytualne. Wolność uzewnętrzniania wyznania lub przekonań może podlegać jedynie takim ograniczeniom, które są przewidziane przez prawo i konieczne w społeczeństwie demokratycznym z uwagi na interesy bezpieczeństwa publicznego, ochronę porządku publicznego, zdrowia, moralności lub ochronę praw i wolności innych osób.

Wolność myśli sumienia i religii przewiduje również art. 10 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej. Prawo to obejmuje wolność zmiany religii lub światopoglądu oraz wolność uzewnętrzniania, indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie, swej religii lub światopoglądu poprzez uprawianie kultu, nauczanie, praktykowanie i uczestniczenie w obrzędach.

Prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania przewiduje również art. 18 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, uchwalonej dnia 10 grudnia 1948 roku przez Organizację Narodów Zjednoczonych. Prawo to obejmuje swobodę zmiany wyznania lub wiary oraz swobodę głoszenia swego wyznania lub wiary bądź indywidualnie bądź wspólnie z innymi ludźmi, publicznie i prywatnie, poprzez nauczanie, praktykowanie, uprawianie kultu i przestrzeganie obyczajów.

Zgodnie z art. 2 ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, korzystający z niej obywatele mogą w szczególności uczestniczyć w czynnościach i obrzędach religijnych oraz wypełniać obowiązki religijne i obchodzić święta religijne, a także wytwarzać, nabywać i posiadać artykuły do przestrzegania reguł religijnych. Nikt nie może być dyskryminowany bądź uprzywilejowany z powodu religii lub przekonań w sprawach religii. Nie wolno zmuszać obywateli do niebrania udziału w czynnościach lub obrzędach religijnych ani do udziału w nich⁵.

Od 1 stycznia 2013 r. ubój zwierząt regulowany jest przez przepisy prawa Unii Europejskiej. Na podstawie Rozporządzenia Rady Unii Europejskiej z dnia 24 września 2009 r. w sprawie ochrony zwierząt podczas ich uśmiercania określone zostały minimalne zasady ochrony zwierząt w trakcie uboju lub uśmiercania na terenie Wspólnoty. Odstępstwo od zasady ogłuszania zwierząt w przypadku odbywającego się w rzeźni uboju zgodnego z obrzędami religijnymi zostało przyznane przez Dyrektywę nr 93/119 /WE. Wydane dnia 24 września 2009 r. Rozporządzenie utrzymuje to odstępstwo, pozostawiając jednak każdemu państwu członkowskiemu poziom swobody, pozwalający na dokonanie wyboru czy dopuszcza ono ubój rytualny na warunkach przewidzianych w art. 4 ust. 1 i 4 Rozporządzenia, czy też wprowadza własne przepisy krajowe, służące

⁵ Art. 6 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania.

zapewnieniu dalej idącej ochrony zwierząt podczas ich uśmiercania. Pozostawienie krajom członkowskim Unii Europejskiej prawa wyboru, podyktowane jest respektowaniem wolności wyznania i prawa do uzewnętrzniania religii lub przekonań poprzez uprawianie kultu, nauczanie, praktykowanie i uczestniczenie w obrzędach, co zapisano w art. 10 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej.

3.3. Zakres wolności religijnej.

Konstytucyjna gwarancja wolności religijnej oraz wolności sumienia oznacza uznanie przez władze publiczne pluralizmu religijnego i światopoglądowego. Władze publiczne mogą ingerować w uzewnętrznione postaci wierzeń religijnych tylko, gdy przekraczają one granice wyznaczone prawem i równocześnie mają obowiązek zapewnić wierzącym wolne od jakichkolwiek przeszkód wyrażanie i praktykowanie religii. Ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych praw nie mogą naruszać ich istoty⁶. Każde ograniczenie musi być określone z dostateczną jasnością, w drodze ustawy i może być stosowane tylko wtedy, gdy jest to konieczne do ochrony bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, zdrowia, moralności lub wolności i praw innych osób⁷.

Wolność sumienia i wyznania jest jedną z podstaw demokratycznego społeczeństwa. Ma charakter prawa podmiotowego, który przysługuje każdej osobie. W doktrynie zauważa się, że przedmiotowy zakres wolności religijnej obejmuje prawo do tworzenia nowych związków wyznaniowych, prawo do zmiany wyznania i przekonań religijnych, prawo do zmiany wyznania i przekonań religijnych, prawo do milczenia w kwestiach sumienia i wyznania, prawo do manifestowania przekonań w sprawach religijnych w tym nauczania oraz postępowania zgodnie z ich nakazami, a więc praktykowanie, uprawianie kultu, modlenie się, uczestniczenie w obrzędach, prawo do odmowy obowiązku nakazanego przez ustawę z powodu sumienia oraz prawo do ochrony przekonań w sprawach religijnych⁸. Wykładnia językowa prowadzi do wniosku, że „praktykowanie” to wykonywanie praktyk religijnych. Pod pojęciem praktyk religijnych zwykło się rozumieć udział w nabożeństwach, obrzędach religijnych, w religii katolickiej przystępowanie do spowiedzi, komunii, modlenie się, a w islamie wypełnianie pięciu filarów islamu. Są nimi: szahada – wyznanie wiary, salat – modlitwa, zakat – jałmużna, saum – post, hadżdż – pielgrzymka do Mekki⁹.

W treści art. 10 ust. 1 Karty Praw Podstawowych wskazano, że uzewnętrznianie wyznania lub przekonań może następować przez czynności rytualne. Identyczna treść znajduje się w art. 9 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. W języku polskim „rytuał to zespół czynności stanowiących ustaloną formę zewnętrzną społecznie doniosłego aktu, uroczystości, ceremonii”. W znaczeniu religioznawczym „jest to ustalona forma praktyk religijnych”¹⁰ Pojęcie czynności rytualnej, czy też uboju rytualnego nie zawiera definicji legalnej. Określenie zakresu podmiotowego tych słów możliwe jest dzięki orzecznictwu i poglądom doktryny. Zgodnie z utrwalonym i jednolitym stanowiskiem doktryny *„praktykowanie i czynności rytualne polegają na postępowaniu w*

⁶ Art. 31 ust. 1 Konstytucji RP,

⁷ Art. 53 ust. 5 Konstytucji RP,

⁸ Komentarz do art. 10 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, A. Wróbel, Kamiński, Sobczak

⁹ J. Danecki, Podstawowe wiadomości o islamie, islamie. 1, Warszawa 2002, s. 129 i in.

¹⁰ M. Szymczak (red.), Słownik języka polskiego, t. III, s. 155; S. Dubisz (red.) Uniwersalny słownik języka polskiego, t. III, s. 1107).

życiu codziennym, zwyczajowo przyjętym w ramach danej grupy wyznaniowej, dającym wyraz przekonaniom religijnym jej członków, a czasem – stanowiącym też element szerszej tradycji i kultury narodowej. Nie muszą to być czynności o charakterze obrzędu religijnego, pojęcie „praktykowania” jest szersze i odnosi się też do różnego rodzaju obyczajów społecznych właściwych dla danej grupy wyznaniowej. (...) Zalicza się tu święta religijne, procesje, pielgrzymki, okolicznościowe ceremonie, formy pamięci o zmarłych, dni lub okresy postu, sposób ubierania się, sposób wytwarzania żywności (ubój rytualny) i przygotowywania posiłków itp.”¹¹.

Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu orzeczeniem z dnia 27 czerwca 2000 r. w sprawie *Cha'are Salon ve Tsedek* przeciwko Francji w sposób wyraźny określił, że do czynności rytualnych należy również ubój rytualny. Wywody Wielkiej Izby Trybunału, w zakresie ochrony wolności religijnej przewidzianej przez art. 9 Konwencji idą w tym kierunku, że nie chroni on wszystkiego co jest motywowane lub inspirowane względami religijnymi lub wynika z przekonań oraz nie zawsze gwarantuje prawo do zachowania się w sferze publicznej w sposób dyktowany przez przekonania. W społeczeństwie demokratycznym, przy współistnieniu innych religii koniecznym może okazać się poddanie wolności manifestowania religii lub przekonań tak, aby udało się pogodzić interesy różnych grup i zapewnić poszanowanie przekonań każdej osobie. Zdaniem Trybunału, tam gdzie wchodzi w grę stosunki między państwem i religią, na których temat opinie mogą się różnić i to w sposób zasadniczy, specjalne znaczenie powinna mieć rola prawa krajowego organu podejmującego decyzję w tym względzie¹².

Podkreślenia wymaga okoliczność, że wszelkie ograniczenia w zakresie korzystania z wolności uzewnętrzniania wyznania lub przekonań mogą być ustanawiane tylko w ustawie i jedynie wtedy, gdy są konieczne w społeczeństwie demokratycznym. Powody ze względu na które takie ograniczenia są dopuszczalne są w sposób wyczerpujący wymienione w art. 53 ust. 5 Konstytucji RP. Konstytucyjne regulacje odpowiadają w tym zakresie regulacjom unijnym, ustanawiającym klasyczną formułę ograniczania praw i wolności jednostki, na którą składają się trzy części. Pierwszą z nich jest ustalenie przesłanki formalnej, a mianowicie wymóg ustawowej formy ograniczeń. Drugą jest określenie przesłanek materialnych, do których należą bezpieczeństwo publiczne, ochrona porządku, ochrona zdrowia publicznego, ochrona moralności oraz konieczność ochrony wolności i praw innych osób. Dodatkowo przewidziany został wymóg konieczności zastosowania danych rozwiązań w celu ochrony dóbr wymienionych w ust. 5 artykułu 53 Konstytucji.

3.4. Zakaz uboju rytualnego w Polsce

W związku z brakiem definicji legalnej uboju rytualnego oraz nie posługiwaniem się tym pojęciem bezpośrednio przez żaden z aktów prawnych aktualnie obowiązujących, ustawodawca nie wyartykułował wprost zakazu uboju rytualnego. Jego dopuszczalność, tzn. dopuszczalność pozyskiwania mięsa zwierzęcego zgodnie z zasadami islamu należy oceniać przez pryzmat regulacji bezpośrednio odnoszących się do kwestii z nią związanych. W Polsce sposób postępowania ze zwierzętami kręgowymi, w tym kwestie dotyczące ich uboju

¹¹ Komentarz do art. 9 EKPCz, L. Garlicki, P. Hofmański, A. Wróbel, 2010.

¹² J. Sobczak, W. Sobczak, Ograniczenie człowieka w jego prawach ze względu na przynależność wyznaniową albo bezwyznaniowość, 2012, s. 90.

regulowane są w drodze ustawy o ochronie praw zwierząt. Zgodnie z aktualnie obowiązującą treścią art. 34 ust. 1 zwierzę kręgowie w ubojni może zostać uśmiercone tylko po uprzednim pozbawieniu świadomości przez osoby posiadające odpowiednie kwalifikacje. Ustęp 6 tegoż artykułu stanowi, że Minister właściwy do spraw rolnictwa określi, w drodze rozporządzenia kwalifikacje osób uprawnionych do zawodowego uboju, warunki wyładunku, przemieszczania, przetrzymywania, unieruchamiania w celu dokonania uboju lub uśmiercania zwierząt oraz warunki i metody uboju i uśmiercania zwierząt stosowanie do gatunku, z uwzględnieniem zasad humanitarnego ich traktowania.

Aktem wykonawczym szczegółowo regulującym kwestie związane z ubojem jest rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju wsi z dnia 9 września 2004 r. w sprawie kwalifikacji osób uprawnionych do zawodowego uboju oraz warunków i metod uboju i uśmiercania zwierząt. Przepis art. 8 ust. 2 przewidywał dopuszczalność nie stosowania uboju rytualnego, w stosunku do zwierząt poddawanych ubojowi zgodnie z obyczajami religijnymi zarejestrowanych związków wyznaniowych. W związku z utratą mocy jego obowiązywania wskutek orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego z dnia 27 listopada 2012 r., ze skutkiem na dzień 1. stycznia 2013 r. w Polskim prawie nie znajdują się regulacje pozwalające na dokonywanie uboju zwierząt bez uprzedniego ich ogłuszenia, czyli uboju rytualnego – zgodnego z religią muzułmańską.

Od 1 stycznia 2013 r. zasady uśmiercania zwierząt są przedmiotem rozporządzenia Rady (WE) nr 1099/2009 z dnia 24 września 2009 r. w sprawie ochrony zwierząt podczas ich uśmiercania. Zgodnie z art. 288 akapitem drugim Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej rozporządzenie ma zasięg ogólny. Wiąże ono w całości i jest bezpośrednio stosowane we wszystkich państwach członkowskich. Według art. 4 ust. 1 Rozporządzenia, zwierzęta są uśmiercane wyłącznie po uprzednim ogłuszeniu zgodnie z metodami i szczegółowymi wymogami określonymi w załączniku do Rozporządzenia. Wyjątek od tej zasady przewiduje art. 4 ust. 4, który stanowi, że w przypadku zwierząt poddawanych ubojowi według szczególnych metod wymaganych przez obrzędy religijne wymogi ustępu 1 nie mają zastosowania, pod warunkiem że ubój ma miejsce w rzeźni. Rozporządzenie Rady nr 1099/2009 zawiera jednak rozwiązania, które dopuszczają dalsze obowiązywanie albo wprowadzenie przepisów krajowych, które służą zapewnieniu dalej idącej ochrony zwierząt podczas ich uśmiercania (pkt 18 i 57 preambuły Rozporządzenia). Artykuł 26 Rozporządzenia przewiduje, że nie uniemożliwia ono państwom członkowskim utrzymania przepisów krajowych, które służą zapewnieniu dalej idącej ochrony zwierząt, podczas ich uśmiercania, a które obowiązują w momencie wprowadzania w życie rozporządzenia. W przypadku wyboru stosowania w tym zakresie regulacji krajowych, państwo członkowskie obowiązane jest do powiadomienia o tym Komisji przed dniem 1 stycznia 2013 r.

Z informacji przekazanych przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi wynika, iż dnia 28 grudnia 2012 r. zostało wystosowane oświadczenie, w którym Polska notyfikowała Komisji utrzymanie w tym zakresie bardziej restrykcyjnych przepisów krajowych, w rozumieniu przepisu art. 26 Rozporządzenia Rady 1099/2009.

W związku z powyższym uznać należy, iż w Polsce od dnia 1 stycznia 2013 r. obowiązuje całkowity zakaz uboju zwierząt bez ich ogłuszania, przy czym przez „ogłuszanie zwierzęcia” ustawodawca rozumie metodę

profesjonalnego całkowitego wyłączenia świadomości zwierzęcia, trwającego aż do jego śmierci¹³. Za wiążący należy uznać przepis art. 34 ust. 1 ustawy o ochronie zwierząt, który stanowi, że zwierzę kręgowie może zostać uśmiercone tylko po uprzednim pozbawieniu świadomości. Precyzuje to § 8 rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi w sprawie kwalifikacji osób uprawnionych do zawodowego uboju oraz warunków i metod uboju i uśmiercania zwierząt, który stanowi, że zwierzęta przed ubojem niezwłocznie ogłusza się przez zastosowanie:

- 1) urządzenia z zablokowanym bolcem lub,
- 2) urządzenia udarowego lub
- 3) elektronarkozy lub
- 4) dwutlenku węgla
- 5) pałki – w przypadku małych partii królików.

Szczegółowe warunki i sposoby zastosowania urządzeń służących ogłuszaniu zwierząt reguluje Załącznik nr 2 do przedmiotowego rozporządzenia.

Żaden z przepisów zarówno ustawodawstwa unijnego, jak i krajowego nie definiuje pojęcia uboju rytualnego i nie ustanawia wprost zakazu takiego uboju. Religia muzułmańska jako zgodna z zasadami wiary określa tylko taki sposób zabicia zwierzęcia, który nie powoduje u niego uprzedniej utraty świadomości. Uznać zatem należy, iż nakaz uśmiercania zwierząt tylko po uprzednim ogłuszeniu stanowi jednocześnie o zakazie ich uboju bez ogłuszania, a co za tym idzie jest sprzeczne z religią islamu. Złamanie zakazu prowadzenia uboju bez ogłuszania stanowi przestępstwo, za które art. 35 ustawy o ochronie zwierząt przewiduje karę grzywny, ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat dwóch. W przypadku działania ze szczególnym okrucieństwem górna granica kary pozbawienia wolności wynosi 3 lata.

3.5. Zakaz uboju rytualnego, a Konstytucyjna zasada wolności religijnej.

Aktualnie obowiązująca treść ustawy o ochronie zwierząt nie pozwala na dokonywanie uboju zwierząt zgodnego z zasadami religii muzułmańskiej, określanego mianem uboju rytualnego czy też religijnego. Stanowi to ograniczenie sfery zewnętrznej wolności religii, związanej z ekspansją uczuć i przekonań religijnych oraz praktykowaniem religii, które reguluje art. 53 ust. 2 Konstytucji RP. Zakres wolności religijnej obejmuje zarówno zakaz zmuszania do uczestnictwa w praktykach religijnych, jak i powstrzymywania od udziału w nich.

Wprowadzenie zakazu uboju zwierząt bez uprzedniego ich ogłuszania, zgodnego z rytuałem religijnym, powoduje dla wyznawców Islamu bezpośrednie skutki w postaci:

- 1) uniemożliwienia przygotowywania i spożywania posiłków zgodnie z zasadami religii,
- 2) uniemożliwienia obchodów najważniejszego święta religijnego - Święta Ofiarowania.

Zarówno spożywanie mięsa pozyskanego w sposób zgodny z religią muzułmańską, jak ich składanie ofiary ze zwierząt w trakcie oficjalnego Święta Ofiarowania, stanowią podstawowe praktyki religijne społeczności muzułmańskiej. Niedopuszczenie ich wykonywania stanowi oczywiste ograniczenie przewidzianej w Konstytucji zasady wolności religijnej. Jednakże wskazać przy tym należy, iż nie każde ograniczenie stanowi jednocześnie o

¹³ Art. 4 pkt. 6 ustawy o ochronie zwierząt.

jej naruszeniu. Za naruszenie zasady wolności religijnej należy uznać tylko takie ograniczenie, które wprowadzone zostało w sposób sprzeczny z aktem, który tą wolność determinuje – tj. z ustawą zasadniczą.

Treść ustawy zasadniczej dla zgodności z prawem ograniczenia wolności wymaga spełnienia zarówno przesłanek formalnych, jak i materialnych. Dla wypełnienia wymagań formalnych koniecznym jest aby ograniczenie to wynikało z przepisu rangi ustawowej. Tylko taka regulacja będzie zgodna z klauzulą generalną zawartą w Konstytucji, odnoszącą się do ograniczeń sformułowanych w niej praw i wolności. Zakaz uboju zwierząt w sposób zgodny z dogmatami religii muzułmańskiej nie został wyartykułowany bezpośrednio, jednakże przepis z którego wynika niedopuszczalność dokonywania uboju zwierząt bez pozbawiania ich świadomości, wynika z przepisu rangi ustawowej – artykułu 34 ustawy o ochronie zwierząt. W ocenie opiniującego, pomimo braku wyraźnego zakazu, kryterium formalne dokonanego ograniczenia można uznać za spełnione, gdyż źródłem ograniczenia jest ustawa.

Druga z przesłanek, o charakterze materialnym wymaga aby wolność uzewnętrzniania religii była ograniczana tylko gdy jest to konieczne do ochrony:

- bezpieczeństwa państwa,
- porządku publicznego,
- zdrowia,
- moralności
- lub wolności i praw innych osób.

Ustawowa „konieczność” w demokratycznym państwie jest jednym z podstawowych warunków prawnej dopuszczalności ograniczenia wolności lub prawa, wynikającym z imperatywu zapewnienia bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, potrzeby ochrony zdrowia oraz moralności lub wolności i praw innych osób. Konieczność ta *„jest uzasadniona, o ile ustanawiane ograniczenia są zgodne z zasadą proporcjonalności, z której wynika wymóg doboru takiego środka ograniczenia wolności lub praw, który służyłby osiągnięciu zamierzonego celu z uwzględnieniem postulatu adekwatności, przy jednoczesnym bezwzględny zakazie wkraczania w istotę gwarantowanego prawa”*¹⁴.

Zdaniem TK katalog przesłanek pozwalających na dokonanie ograniczeń, ma charakter zamknięty i nie może być interpretowany rozszerzająco¹⁵. Wszystkie one są związane z wartościami chronionymi konstytucyjnie i rozumiane są jednoznacznie. Ciężar udowodnienia, że w ustawie ze względu na te przesłanki należy wprowadzić ograniczenia wolności i praw jednostki spoczywa na ustawodawcy¹⁶.

Termin „bezpieczeństwo” nie ma w istocie innego znaczenia niż pojęcie bezpieczeństwa obywateli w rozumieniu przepisu art. 5. Tradycyjnie pojęcie to definiowano jako działalność władz publicznych przeciwdziałającą zagrożeniom porządku publicznego, życia, zdrowia i mienia obywateli oraz powstrzymującą i

¹⁴ Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20.10.2010 r., sygn. akt P 37/09.

¹⁵ Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 25.02.1999 r., sygn. akt K 23/98.

¹⁶ B. Banaszak, Konstytucja RP, Komentarz do art. 31 Konstytucji, 2012.

odpierając wszelkie działania godzące w te dobra zarówno pochodzące z zewnątrz granic RP, jak i z wewnątrz kraju. Współcześnie należy rozumieć je szerzej, włączając w to sferę bezpieczeństwa ekologicznego i energetycznego¹⁷. Pojęcie „*porządku publicznego*” rozumiane jest natomiast jako stan stosunków społecznych zapewniających niezakłócone funkcjonowanie państwa i społeczeństwa oraz ochronę interesów jednostki.

Pod pojęciem „*ochrony zdrowia*” ustawodawca rozumie konieczność wspólnego działania całego społeczeństwa i władz publicznych na rzecz wysokiej jakości zdrowia ludności (ogółu). Do elementów uznawanych za wchodzące w zakres pojęciowy ochrony zdrowia należą: dbałość, o higienę, zapobieganie chorobom poprzez wczesną diagnozę i profilaktykę, kontrolę zakażeń, zwalczanie chorób poprzez opiekę medyczną, promocję zdrowia fizycznego i psychicznego. „*Moralność*” rozumiana jest natomiast jako zespół zasad, norm, wzorców postępowania i ocen pozwalających uznać jakieś postępowanie za akceptowalne społecznie. Konstytucyjne rozumienie pojęcia „*ochrona wolności i praw innych osób*” ustanawia spoczywający na władzach publicznych obowiązek rozstrzygania konfliktów między wolnościami i prawami poszczególnych osób poprzez formułowanie ich ograniczeń¹⁸.

W celu ustalenia, czy zostało spełnione kryterium materialne wymagane dla wprowadzenia ograniczenia analizie należy poddać przepis, z którego się ono wywodzi i określić czy celem jego ustanowienia była ochrona któregośkolwiek z dóbr prawnie chronionych przez art. 53 ust. 5 Konstytucji RP. Ustawowe wprowadzenie zakazu uboju zwierząt bez ogluszenia, wprowadzone zostało wraz z uchyleniem artykułu 34 ustępu 5 ustawy o ochronie zwierząt, który przewidywał odstępstwo od zasady uśmiercania zwierząt po uprzednim pozbawieniu ich świadomości, w przypadku zwierząt poddawanych szczególnym sposobom uboju przewidzianym przez obrządku religijne. Przepis ten został uchylony poprzez ustawę z dnia 6 czerwca 2002 r. o zmianie ustawy o ochronie zwierząt, która weszła w życie z dniem 28 września 2002 r.

Proces legislacyjny powyższej zmiany zapoczątkował rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy o ochronie zwierząt. W opisie projektu zawarto stwierdzenie, że „*ma na celu dostosowanie polskiego prawa w dziedzinie ochrony zwierząt do wymogów przewidzianych prawem Unii Europejskiej*”¹⁹. Początkowo projekt nie zawierał w swojej treści propozycji uchylania art. 34 ust. 5 ustawy o ochronie zwierząt. Został on zgłoszony dopiero po pierwszym czytaniu, w drodze poprawek do projektu.

W opinii prawnej i merytorycznej do projektu, sporządzonej dnia 22 kwietnia 2002 r. określono, jaki cel oraz zakres przedmiotowy mają planowane w drodze nowelizacji ustawy zmiany:

„*Najważniejsze zmiany dotyczą wprowadzenia nadzoru nad przestrzeganiem przepisów o ochronie zwierząt, (co pozwoli m.in. na kontrolę i cofnięcie wymaganych zezwoleń), zrównanie pozycji Towarzystwa Opieki nad Zwierzętami z innymi organizacjami społecznymi o podobnym charakterze, wprowadzenie możliwości wprowadzenia obowiązku zgłoszenia psów do rejestracji, rozszerzenia zakazu stosowania hormonów, poprawy*

¹⁷ B. Banaszak, Konstytucja RP, Komentarz do art. 5 Konstytucji, 2012.

¹⁸ B. Banaszak, Komentarz do art. 31 Konstytucji RP, 2012.

¹⁹ Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy o ochronie zwierząt Druk nr 339, data wpływu 25.03.2002 r.

warunków traktowania cieląt, zasad transportu zwierząt, zasad składania wniosków o wydanie pozwolenia na hodowlę zwierząt laboratoryjnych, zakazu używania do doświadczeń zwierząt bezdomnych i dzikich, uregulowania w ustawie zasad wykonania orzeczeń o przepadku zwierzęcia" (...) ²⁰.

„(...) Ustawa ustanawia regułę ogólną obejmującą wymogiem humanitarnego traktowania wszystkie zwierzęta określone w art.2. Nieuzasadnione lub niehumanitarne zabijanie zwierząt oraz znęcanie się nad nimi jest zabronione (art.6 ust. 1 ustawy). Przepis art.6 ust.2 ustawy przykładowo wymienia co należy rozumieć pod pojęciem znęcania się nad zwierzętami. Zwierzę, które jest rażąco zaniedbywane lub okrutnie traktowane, może być odebrane, czasowo lub na stałe, właścicielowi bądź innej utrzymującej je osobie i przekazane do schroniska dla zwierząt albo pod opiekę innej osoby lub instytucji. Jeżeli zwierzę zostało odebrane z powodu rażącego zaniedbywania go lub okrutnego traktowania przez właściciela lub przez inną osobę za przyzwoleniem właściciela, z dniem uprawomocnienia się decyzji o odebraniu wygasa jego prawo własności do tego zwierzęcia i staje się on własnością gminy (...)” ²¹.

Zamysł usunięcia art. 34 ust. 5 ustawy o ochronie zwierząt powstał po pierwszym czytaniu projektu i wynika z poprawek zgłoszonych do projektu przez posła Andrzeja Elżanowskiego w trakcie posiedzenia Komisji Europejskiej dnia 17.04.2002 r. Z jego wypowiedzi wynika rzeczywisty cel analizowanej nowelizacji:

„W rozdziale 10 "Ubój i uśmiercanie zwierząt", znalazły się próby omijania art. 34 pkt 1 ustawy z 1997 r., wymagającego zawsze pozbawienia świadomości, czyli oszołomienia przed ubojem. Krajowa Komisja Etyczna zdecydowanie protestuje przeciwko takim praktykom. Par. 7 projektu rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi zwalnia z obowiązku pozbawienia przytomności świń, owiec, kóz, królików i drobiu przed ubojem w "rzeźniach o małej zdolności ubojowej", mimo że jest to wymagane w uboju domowym świń, kóz i owiec. Jest to kompletnie nie do przyjęcia i stanowi próbę makabrycznego ustępstwa na rzecz przemysłu mięsnego. Krajowa Komisja Etyczna protestuje przeciwko próbom Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, zawartym w rozporządzeniu, wydawania zarządzeń dotyczących zwierząt laboratoryjnych bez konsultacji z kompetentnymi organizacjami takimi jak nasza Komisja, Polski Oddział ICLAS - Międzynarodowej Organizacji Dotyczącej Zwierząt Laboratoryjnych i innymi ekspertami oraz domaga się pełnej zgodności projektu tego rozporządzenia z przepisami unijnymi (...)” ²².

Powyższe wyraźnie wskazuje, iż celem dokonanej w tym zakresie nowelizacji ustawy było dostosowanie jej do przepisów unijnych. Podkreślenia wymaga okoliczność, że przepisy unijne nie ustanawiały w tamtym czasie i nie ustanawiają nadal absolutnego zakazu uboju zwierząt bez ich ogłuszania. Prawo Unii Europejskiej dopuszcza ustępstwa ze względów religijnych, z uwagi na poszanowanie zasady wolności religijnej.

²⁰ Ekspertyzy i opinie biura analiz sądowych – Opinia prawna do projektu ustawy o ochronie zwierząt, A. Monkiewicz, 12.04.2002 r.

²¹ Ekspertyzy i opinie biura analiz sądowych – Opinia prawna do projektu ustawy o ochronie zwierząt, E. Berkowska, M. Sobolewski, 22.04.2002 r.

²² Biuletyn nr 494/IV, Protokół z posiedzenia Komisji Europejskiej nr 34, dn. 17.04.2002.

Zarówno w uzasadnieniu do projektu, jak i w opiniach merytorycznych i prawnych odnoszących się do jego treści nie wskazano za cel ochrony żadnego z dóbr, które może stanowić powód ograniczenia zasady wolności religijnej określonej w Konstytucji. Oprócz braku wystąpienia przesłanek merytorycznych, nie określono również dlaczego takie rozwiązanie byłoby konieczne i proporcjonalne dla wprowadzenia takich ograniczeń.

Wobec powyższego uznać należy, iż pomimo spełnienia wymagań formalnych, materialne przesłanki pozwalające na wprowadzenie ograniczenia w ocenie opiniującego nie zostały dochowane. Celem nowelizacji nie była bowiem ochrona bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, zdrowia, moralności ani wolności i praw innych osób. Ograniczenie wykonywania praktyk religijnych nie wynika z ratio legis ustawodawcy i w ocenie opiniującego ma charakter niczym nieuzasadnionego naruszenia zasady wolności sumienia i wyznania określonej w art. 53 Konstytucji.

WNIOSKI:

- 1) Pomimo braku wyraźnego zakazu uboju rytualnego (religijnego) uznać należy, iż zakaz taki obowiązuje, gdyż obowiązujące przepisy prawa nie pozwalają na dokonywanie uśmiercania zwierząt w sposób zgodny z wyznaniem muzułmańskim.**
- 2) Przepis § 8 ust. 2 rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 9 września 2004 r. w sprawie kwalifikacji osób uprawnionych do zawodowego uboju oraz warunków i metod uboju i uśmiercania zwierząt został uznany za niekonstytucyjny i utracił moc, z uwagi na jego sprzeczność z ustawą. Przedmiotem kontroli Trybunału nie była ocena konstytucyjności uboju rytualnego z obyczajami zarejestrowanych związków wyznaniowych lecz weryfikacja jego hierarchicznej zgodności z delegacją ustawową, w tym z przepisem Konstytucji, który nakazuje zachowanie takiej zgodności.**
- 3) Zakaz uboju rytualnego stanowi ograniczenie konstytucyjnej zasady wolności religijnej, gdyż uniemożliwia osobom wyznającym religię zarejestrowanego w Polsce związku wyznaniowego praktykowanie ich Świąta oraz spożywanie i pozyskiwanie mięsa zgodnie z zasadami ich wiary.**
- 4) Zakaz uboju rytualnego narusza wolność uzewnętrzniania religii w sposób sprzeczny z Konstytucją, gdyż nie został on ustanowiony w celu konieczności ochrony bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, zdrowia, moralności lub wolności i praw innych osób.**
- 5) Celem uboju rytualnego nie jest niehumanitarne traktowanie zwierząt lecz pozyskiwanie mięsa w sposób zgodny z dogmatami Islamu.**

OPINIUJĄCY: adwokat Bartosz Parfieniuk